

Kiss Gy. Csaba

Önéletrajzi vázlat

Ha szellemi megszületésem időpontját keresem, a legvalószínűbb dátum számomra az a szeptemberi nap a Krisztus utáni 1959. esztendőben, amikor átléptem a József Attila Gimnázium kapuját. Négy évvel később e falak között érettnek nyilvánítottak, amit nem annyira egy időszak lezárásaként, hanem egy újabb nyitányaként érzékeltem akkor. Az is ezt bizonyította, hogy 1963 őszén már folytathattam tovább a tanulmányaimat az ELTE magyar-német szakos hallgatójaként.

Visszatekintve a keresések - a szó több értelmében is - eme változatos éveire, a ma távlatából úgy érzem, az egyik legfontosabb esemény az volt életemben, hogy tizenkilenc évesen eljutottam Lengyelországba, ahonnan nemcsak élményekkel és különféle kalandok emlékeivel jöttem haza, hanem a lengyel nyelv és kultúra elsajátításának a szándékát szintén magammal hoztam.

Ifjúságom Sturm és Drang korszakának a befejezését nem az 1968 júliusában átvett diploma jelentette, hanem a néhány héttel később bekövetkező esemény: a Varsói Szerződés páncélosainak a bevonulása Csehszlovákiába. 1974 őszéig tartott számomra a készülődés újabb szakasza. Tanultam szlovákul, kiadványokat szerkesztettem, újságíróskodtam. Megjelentek első írásaim az irodalmi folyóiratokban /a lengyel irodalomról, a határon túli magyar irodalomról/. 1977 őszéig az Irodalomtudományi Intézet - a Ménesi uton, a Gimnázium majdnemhogy szomszédságában - aspiránsa voltam, végre főfoglalkozásként olvashattam lengyel irodalmat. Közben persze lakást kellett építeni, családot alapítani, pénzt keresni, így kandidátusi disszertációm csak 1984 végére fejeztem be.

1975-ben megnősültem, az esküvőt feleségem szülővárosában, Kolozsváron tartottuk meg. Eszter lányom 1980 október 8-án született, s még nem volt egy éves, amikor beköltözhattünk budai társasházi lakásunkba.

Közben dolgoztam szerkesztőként a Nagyvilág című világ-irodalmi folyóiratnál, irtam véleményeket kiadóknak lengyel, szlovák és cseh könyvekről, tanulmányokat jelentettem meg a lengyel és a szlovák irodalomról, kapcsolatainkról.

Amikor azután belevágtam néhány nagyobb munkába, a "történelem szele" ragadott el, és elvitt a politika kavargásába. Az irodalmi életben már a nyolcvanas évek elejétől kerestük a szabad véleménynyilvánítás lehetőségeit /a szegedi Tiszatáj című folyóiratban, a Bethlen Gábor Alapítványban, az Írószövetségben/, 1987 tavaszától egyre világosabb lett számunkra, hogy évtizedek nyugalma után az állóvíz kavarogni kezd.

Tagja voltam a Magyar Demokrata Fórumot kitaláló, elindító kis csapatnak, egyike azoknak, akik megszervezték tíz évvel ezelőtt az első lakitelki találkozót. Később a mozgalom első szóvivője lettem, majd egy ideig a külügyi bizottság vezetője; 1990 júniusában megválasztottak az MDF egyik alelnökének. Ezt a magas tisztséget hat hónapig viseltem /akkoriban talán európai rekordnak számított, hogy az egyik kormánypárt alelnökeként lakásunkban nem volt telefon/, utána nem jelöltettem magam a párt elnökségébe.

A tudományos munkát kívántam folytatni. 1992 áprilisában megbízást kaptam az igazgatói teendők ellátására - pályázat alapján - a Teleki László Alapítvány Közép-Európa Intézetében. A megbízatás három évre szólt, s miután sem az Intézet eredményeivel, sem a körülményekkel /jogi, pénzügyi föltételek/ nem voltam megelégedve, újabb időszakra nem pályáztam vezetőnek.

1995 májusától az ELTE Bölcsészettudományi Karának oktatója vagyok /Művelődéstörténeti Tanszék/. Magyarországon és külföldön is számos tanulmányom, publicisztikai írásom jelent meg, idehaza négy önálló kötetem látott napvilágot.

Igazából az foglalkoztat, ami több mint három évtizede: Magyarország kapcsolatai a szomszédokkal és a közép-európai nemzeti kérdés.

Budapesten, 1997 júniusában

Curriculum

(Kiss Gy. Csaba)

1945 nagypéntekjén vagy nagyszombatján (március 30., 31.) indult édesanyám apámmal a pesti Belvárosból az Üllői úti klinika szülészete felé. A Kálvin téren állította meg őket a szovjet járőr, a terhes asszonyt és kísérőjét minden további nélkül tovább engedték. Mai ésszel föl sem foghatjuk, mint jelenthetett gyermeket várni az ostrom heteiben. Április 2-án jöttem világra. Valamikor az év nyarán költözhattunk vissza háborús károkat viselt XI. kerületi Ulászló utcai lakásunkba.

Első "közéleti" emlékem 1949. novemberéhez fűződik, amikor elkészült a Lánchíd helyreállítása. Nagynéném írógépén akartam tudósítást írni róla. Az alsó középosztályi (mondjuk így) családi környezet biztosította a klasszikus magyar irodalom szeretetét, hagyományaink megbecsülését. 1951 szeptemberében kezdtem el az általános iskolát a Bocskai úton, ahol akkor még csak alsó tagozat működött, a felső tagozatot azután a Váli utcában végezhettem 1959 júniusában. A korábbi évekhez képest kissé gyengébb eredménnyel (4,3-es átlaggal). Így némi aggodalmas várakozás után kaptuk meg a értesítést, hogy fölvételt nyertem a József Attila Gimnáziumba. Ahol életem meghatározó négy évét tölhettem. Nem könnyű történelmi időkben - mégis derűlátó üzenettel a jövőre. Amit az iskola szellemisége adott: a közösség, a kitűnő tanárok, maga a genius loci. Itt dőlt el, az órákon, a könyvtárban (ahol diákkönyvtárosként szolgálhattam), hogy érettségi után a bölcsészet felé (irodalom és történelem) veszem az utam. Magyar-német szakra jelentkeztem az ELTE-re, maximális pontszámmal vettek föl, 1963 őszén kezdhettem el tanulmányaimat.

Egész további életemre kiható élményt jelentett 1964 nyarán a másfél hónapos autostoppos utazás Lengyelországban. Visszatekintve látom: útjelző lett, irányt mutatott, amikor kerestem a hajlamaimnak megfelelő pályát. Az 1968 tavaszi Pozsony pedig megerősítette elköteleződésemet Közép-Európa iránt. Júniusban azután megkaptam diplomámat.

Irodalmi és kulturális kapcsolatok keresése, nyelvismereteim megerősítése volt fontos a "készülődés" következő éveiben. Ehhez első munkahelyem (Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont) megfelelő föltételeket nyújtott. Kipróbálhattam magamat lengyel szociológiai munka kontrollszerkesztőjeként; 1970-ben, majd 1971-ben részt vehettem Varsó, illetve Pozsony nyári egyetememén. Megjelentek első írásaim (könyvismertetések, kritikák), a szegedi Tiszatáj közép-európai rovatait gondoztam. 1971 őszétől három évig újságíróként dolgoztam (Köznevelés szerkesztősége), közben a két világháború közötti és a kortársi lengyel irodalommal, a magyar-szlovák kapcsolatokkal foglalkoztam, rendszeresen publikáltam az irodalmi sajtóban. 1974-ben fölvettek aspirantúrára (a mai doktori képzéshez hasonlítható) magyar-lengyel komparatistikai témából, így az MTA Irodalomtudományi Intézete lett a munkahelyem három évre. 1974-ben meghívtak munkatársnak a Nagyvilág szerkesztőségébe (nyugati szláv irodalmak), ahol 1981-ig dolgoztam. 1976-ban az aspirantúra keretében mintegy hét hónapig ösztöndíjas voltam Lengyelországban. 1980-tól kerültem főállású kutatóként az Irodalomtudományi Intézetbe. Itt fejeztem be ún. kandidátusi disszertációm (PhD) a két világháború közötti magyar és lengyel regény összehasonlításáról, melyet csak 1986-ban sikerült megvédenem. Sokrétű irodalmi közvetítő tevékenységet végeztem, elsősorban magyar-lengyel és magyar-szlovák viszonylatban. Kapcsolataink témaköréből számos tanulmányom látott napvilágot az 1980-as években.

1986-tól egyre inkább elköteleztem magam az irodalmi ellenzékben, 1987 szeptemberében pedig a Lakiteleki Találkozó meghívólevelének egyik aláírójaként a Magyar Demokrata Fórum egyik alapítója lehettem. A politikai átmenet éveiben tagja volt a MDF ideiglenes elnökségének, később szóvivő, majd 1990 júniusától az elnökség tagja lettem; politikai tevékenységem 1990. december 16-ig tartott. Közben 1988-tól az első független lapnak, a Hitelnek voltam szerkesztője (1992-ig).

A számos tanulmány, szerkesztésben megjelent kötet után csak 1993-ban jelent meg első önálló tanulmánykötetem Pozsonyban ("Magyarország itt marad"). 1986-tól az OSZK mellett Magyarságkutató Csoport (majd Intézet) főmunkatársa voltam, 1992-től 1995-ig pedig a Közép-Európa Intézet igazgatója. Egyetemi pályafutásom 1993-ban kezdődött, a Miskolci Egyetem hívott meg előadónak (nyugati szláv irodalmak), utána pedig az ELTE Művelődéstörténeti Tanszéke, ahol 1995-től főállású docensként alkalmaztak. 2006-ban habilitáltam, 2010-ben szereztem meg az MTA doktora tudományos fokozatot ("Hol vagy, hazám? Kelet-Közép-Európa himnuszai" című, 2011-ben könyvben is megjelent értekezésemért). 2015-ben kaptam meg a címzetes egyetemi tanár címet. Negyedszázados oktató munkám fő témakörei: művelődési kapcsolatok Közép-Európában, nemzeti szimbólumok és mítoszok vizsgálata, a magyar művelődés régiói (különös tekintettel az egykori Felső-Magyarországra), kölcsönös nemzeti előítéletek, nemzetképek elemzése. A tudományos közéletben elsősorban a magyar-lengyel és a magyar-szlovák történész vegyesbizottság tagjaként vettem részt. Nemzetközi kapcsolatokat szintén főleg e két irányban ápoltam. Számos tudományos rendezvényen tartottam előadást (Prága, Párizs, Genf, Krakkó, Varsó, Poznan, Pozsony, Bécs, Bayreuth). Külföldi egyetemen először Berlinben (Humboldt Egyetem) tartottam 1999-ben tömbösített szemesztert, majd néhány hónappal később Franciaországban, Marne-la-Vallée egyetemén. Vendégtanárként működtem: a Zágrábi Egyetemen (1999-2004), a nyitrai Konstantin Filozófus Egyetemen (2005-2007), a prágai Károly Egyetemen (2007-2010) és a Varsói Egyetemen (2011-2018). Tevékenységemben mindig fontosnak tartottam a szervező munkát, Miskolcon könyvsorozatot adtunk ki a magyar művelődés felföldi hagyományairól (Felsőmagyarországi Minerva címen). 1986-ban tanulmánykötetet szerveztünk és jelentettünk meg Kovács István barátommal Waclaw Felczak lengyel történész 70. születésnapjára (Hungaro-Polonica). Zágrábi vendégtanárságom idején készítettük elő – és jelentettük meg 2002-ben – a Croato-Hungarica című tanulmánykötetet a magyar-horvát államközösség létrejöttének 900. évfordulójára. Erre az alkalomra kezdeményeztem az első magyar-horvát írótalálkozót, melyet az év tavaszán Székesfehérváron tartottunk meg. Ha munkásságom könyvekben megjelent részét szeretném jellemezni, három kört különíthetek el. Tudományos kutatónak, művelődéstörténésznek, nem utolsósorban írónak is tartom magamat, a szakmai publikációk mellett esszék sorát jelentettem meg; a harmadik kört pedig a politikai múltamról szóló visszaemlékezések, publicisztikai írások alkotják. Művelődéstörténeti munkáim hét kötetben láttak napvilágot, öt kötetben pedig közép-európai témájú esszéim, négy kötetre terjednek eddig megjelent politikai-publicisztikai írásaim. Tizenhárom kötetnek voltam válogatója, szerkesztője – lengyel, horvát (adriai) tárgyú tanulmánykötetnek, antológiáknak. Lengyelül három, horvátul két, angolul egy kötetem látott napvilágot.

Az emúlt másfél évtizedben a következő hazai és nemzetközi elismeréseket, kitüntetéseket kaptam: Szolidaritás emlékérem (2005), József Attila-díj (2008), Magyar Köztársasági Érdemrend lovagkeresztje (2011), Lengyel Köztársasági Érdemrend tisztikeresztje (2011), a Magyar és a Szlovák külügyminiszter Jósomszédság-díja (2011), Magyar Érdemrend tisztikeresztje (2016), Polgári Magyarorszáért-díj (2017), horvát Háromfonat-rend (2018), Lengyel Köztársasági Érdemrend parancsnoki keresztje (2018), Széchenyi-díj (2020).

Iskolánk két nevééről

A költőben is van valami a szentből

Szent Imre és József Attila. Milyen távol vannak egymástól képzeletünk horizontján! És mégis milyen közel. Iskolánk épülete viselte mindkettejük nevét. Mintha a magyar történelem fényképezte volna egymás mellé a szentet és a költőt. Sokatmondó közös fotó. Szent Imre városába akarták hozni a sematikus ábrázolás szerinti proletárköltőt. A közösségi emlékezet nagyszabású átalakítási tervének részeként. Vajon mit mondhatunk ma a nemzeti emlékezetünk pantheonjában lévő két alakról?

Az ötvenedik érettségi találkozásonk volt az idén. Hol is gyülekezhettünk volna egykori József Attilás diákok, ha nem a Szent Imre Gimnázium előtt! Mintha a régi falakból akartuk volna kiolvasni ama négy esztendő emlékeit. Amikor 1959 szeptemberében beléptünk ide, már egy évtizede a költő nevét viselte az iskola. Ám nemcsak azért, mert így tartották számon a környéken, valahogy itt élt lappangva a ciszterci hagyomány. Az igényességben, az oktatás színvonalában. Nemcsak tanítottak, neveltek is bennünket. A magyar történelem kivételesen sötét éveiben. Azt a szót, hogy „ellenforradalom”, én soha nem hallottam az iskolában. Másfél évtizede írtam: „... a szentben – legalábbis úgy hiszem – mindig kellett lennie valamennyinek a költőből is, hiszen a mindennapokon, a testiségen, az érzékiségen való túlemelkedéshez képzelet kellett, szükség volt a fantázia szárnyalására. A költőben is van valami a szentből: aszkézis, kitartó befelé fordulás nélkül nagy költészet születni nem szokott.” Tragédia vetett véget életüknek. De talán fontosabb párhuzam, hogy mindkettejük számára egzisztenciális kérdés volt a hit, Isten keresése. A kereszténység hazai meggyökereztetése idején, illetve az *Isten halott* kétségbeesett kiáltása utáni korban. Legendák és krónikák szűkszavú tudósításaiból ismerjük valamennyire Szent Imre életét, nem könnyű a XXI. század elején megfogalmazni, mit üzenhet a ma emberének. A sápadt, liliomos királyfi szelíd alakja vagy a körtéri szobor társadalmi harmóniát sugalló csoportozata. Hiányzik ebből a képből a „tudós és szent” (Gellért püspök tanítványát így jellemzi egy velencei krónika), a hadat is vezető kisebbik király eltökélt arca. A régi himnusz köszöntése szerint ő a „születő haza Tündöklő csillaga”. Magatartásának megértéséhez szükség van a XI. század szüzesség fogalmának ismeretére, hogy mit jelentett ebben a lélek szabadságharca a test fölötti uralomért, e különös keresztény hősiesség vállalása. Tanulságos a magyar irodalom képe Imre hercegről, hiszen a középkori himnuszoktól kezdve Faludi Ferencen és Vajda Jánoson át egészen Sík Sándorig és Babits Mihály „históriás énekéig” követhetjük változatos alakulását.

József Attila egyoldalú, kommunista idolummá festett arcát az utóbbi évtizedek irodalomtörténet-írása megtisztította a sematizált vonásoktól. A kereső szellemi embert látjuk, aki korán megállapította a kétféle totalitarizmus egylényegűségét, már 1936-ban „fasiszta kommunizmusról” beszélt. Egyre jobban láthatjuk-érthetjük a vallásos költőt. Az Istent keresőt, a hitetlenül hívőt: „ha százszor nincsen, akkor is/Istenre bízom a világot.”

(Csak most...). Szabó Ferenc, jezsuita tudós, írta istenes költészete kapcsán: „A végtelen vágya, a Teljesség igénye, a földön sohasem birtokolt teljes Igazság nosztalgiája mozgatja a nyugtalan emberi szívet.” A ciszterci gimnázium méltán tarthatja számon a költő örökségét. Ahogy a József Attilás diákok a Ciszterci Szent Imre Gimnázium szellemiségét.

Kis Gy. Csaba

(Lépcső c. folyóirat 163.szám)